

DOI: 10.26565/2226-0994-2023-68-2
УДК 327.2

Володимир Панов

МОВНА ЕКСПАНСІЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА (ЕКОНОМІЧНО-)ІМПЕРІАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

У цій статті розкривається, як в різноманітних теоріях (економічного) імперіалізму передбачається здійснення мовної експансії, мовних стратегій тощо. В цьому контексті аналізуються економічні тлумачення імперіалізму, зокрема Дж. А. Гобсона та В. І. Леніна, світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, С. Амін, Дж. Аррігі) й теорії Імперії М. Гардта та А. Негрі. Виокремлено ключові характеристики імперіалізму, які зустрічаються в більшості (економічних) теорій імперіалізму, а саме: (1) створення ринкових відносин (і ринку взагалі) між метрополією/ядром/імперською країною й колонією/периферією/підкореною територією, (2) наявність переваги у цих відносинах для метрополії/ядра/імперської країни, яка найчастіше описується через монопольне становище, (3) нарешті часто, хоч і не завжди, констатується економічна експлуатація підкорених територій. Зазначено, що ринок – це (зокрема) комунікативне явище, яке як мінімум передбачає можливість (по)розуміння між покупцем і продавцем; таким чином, мова постає як умова, що уможливає обмін і навіть споживання. Продемонстровано, що популяризація й експансія мови означає ще й нав'язування конкуренції; отже, конкуренція капіталу повинна автоматично передбачати й мовну конкуренцію, а переплетіння ринків ще й “переплетіння” мов (і навпаки). На прикладі Британської Співдружності продемонстровано, як мова здатна до формування сфер впливу та центрів тяжіння капіталу. З посиланням на Ж. Рансьєра, зазначено, що проекти *lingua franca* здатні одночасно до включення в економічну систему (регіонів, країн тощо) і виключення з неї (незможних шарів населення). Нарешті зауважується, що мова здатна виступати як культурний капітал в розумінні П. Бурдьє, а тому спроможна до конвертації в економічний капітал.

Ключові слова: імперіалізм, світ-системний аналіз, Імперія, мовна експансія, *lingua franca*, лінгвістичний імперіалізм.

У цій статті спробуємо показати, як в різноманітних теоріях (економічного) імперіалізму передбачається здійснення мовної експансії, мовних стратегій тощо. Зазначимо, що імперіалізм розглядається в його класичних визначеннях, які є економічними за своїм характером. Звичайно, імперіалізм є явищем, що розгортається на багатьох рівнях, зокрема економічному, культурному, соціальному, політичному, адміністративному тощо. В цьому дослідженні зупинимося саме на економічних тлумаченнях.

Відповідно, завдання можна сформулювати наступним чином:

- продемонструвати спільні риси всіх (економічних) тлумачень імперіалізму;
- визначити, чому ці риси з необхідністю передбачають здійснення мовної експансії та як взагалі мовний фактор сприяє капіталу.

Частина речей, які осмислюються в статті, здаються простими та може навіть банальними, можливо, саме тому не вдається знайти публікацій з подібною постановкою проблеми. Найближче за змістом, що вдалося знайти, – це публікація Дж. О’Регана стосовно розповсюдження англійської мови світом: займаючи перспективу світ-системного аналізу, О’Реган прямо пов’язує економічну домінацію Великобританії у 19 ст. з розповсюдженням англійської мови. Він навіть говорить про те, що англійська наче паразит причепилася до економічної гегемонії Великобританії, а потім й США [O’Regan, 2021]. Окрім цього, Р. Філіпсон поєднував англійську мову з перспективою економічної вигоди, але розкривав інші її аспекти (наприклад, як англійські країни заробляють на індустрії навчання англійської, або як переплелися неоліберальна ідеологія вільного ринку

© Панов В. Я., 2023.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

з англійською мовою тощо) [Phillipson, 2018]. Водночас комунікативний аспект роботи *ринково-імперіалістичних* відносин, напевно, був занадто банальним для інших дослідників лінгвістичного імперіалізму.

1. Якщо проаналізувати різноманітні (економічні) тлумачення імперіалізму, можна побачити, що попри всі відмінності, один пункт залишається завжди незмінним: *усі тлумачення передбачають створення ринкових відносин (та й ринку взагалі) між метрополією/ядром/імперською країною та колонією/периферією/підкореною територією*. Відповіді на питання, чому подібне створення відбувається, що з нього випливає та навіть як воно функціонує, можуть різнитися, але саме цей пункт про створення ринку є загальним для усіх (економічних) тлумачень.

Однак імперіалізм не є простими ринковими відносинами – *це такі відносини, в яких одна сторона отримує перевагу*, встановлює свою домінацію. Найчастіше дослідники імперіалізму говорять про *монопольне становище* метрополії/ядра/імперської країни на цьому створеному ринку. Але навіть у випадках, коли прямо не говориться про монополію, все одно передбачається певна форма ексклюзивних прав (про це будемо говорити пізніше, але світ-системний аналіз як ядро розглядає країни, що здатні на здійснення висококваліфікованої праці; в цьому сенсі вони мають монополію на висококваліфіковану робочу силу).

Нарешті *найчастіше* монопольне становище або інша форма переваги виливається в експлуатацію підкорених територій (але це констатується не завжди; зокрема, М. Гардт та А. Негрі стверджують, що усі частини Імперії демонструють ознаки економічного розвитку).

Продемонструємо як в різних (економічних) тлумаченнях імперіалізму простежуються ці тези. А. Саттон умовно розподіляв дослідження імперіалізму на 3 етапи [Sutton, 2013]: перший – найперші дослідники імперіалізму, зокрема Дж. А. Гобсон і плеяда марксистів на кшталт Р. Гільфердінга, Р. Люксембург, В. І. Леніна тощо; другий – дослідники теорії залежності й світ-системного аналізу, серед яких потрібно виділити Дж. Аррігі та С. Аміна; третій – більш сучасні дослідники на кшталт М. Гардта й А. Негрі, що більше концентруються на ідеологічному аспекті. Власне, скрізь простежуються вищезгадані спільні риси.

На першому етапі дослідження імперіалізму почав Гобсон, у якого імперіалізм розкривається через поняття недоспоживання – ситуації, коли темпи виробництва перевищують темпи споживання [Sutton, 2013, р. 221]. Згідно з його поглядами, така ситуація виникає внаслідок формування монополій, які за своєю суттю передбачають акумуляцію капіталу, а саме тому й знижуються можливості для споживання на ринку; водночас, зарплатні простих робітників, яких хоча й більшість, не вистачає для формування достатньої купівельної спроможності на ринку [Bennett, 2013, р. 3]. Врепті політика імперіалізму постає як спосіб подолання недоспоживання шляхом створення нових закордонних ринків (між метрополією та колонією) задля інвестування та продажу товарів у них. Ця політика є результатом внутрішнього тиску з боку монополій на державу та передбачає використання ресурсів держави для забезпечення цих ринків [Sutton, 2013, р. 222] (саме тому виникає запит на прямий контроль цих ринків, тобто створення колоній, які ізолюються від інших країн, тобто створюється монопольне становище).

Ленін, як і Гобсон, розумів імперіалізм не як результат простого прагнення до територіальної експансії, а як результат тенденцій розвитку капіталістичного накопичення; саме тому він визначив імперіалізм як специфічний етап розвитку капіталу [Sakellariopoulos, Sotiris, 2015, р. 89]. Розмову про імперіалізм він починав з констатування факту, що внаслідок масштабування та концентрації виробництва й капіталу сформувалися фінансовий капітал і фінансова олігархія, що йому відповідає (що не спостерігалось в минулі епохи). Остання шукає шляхи для інвестицій свого фінансового капіталу (для його реалізації у ще більшій прибутки), тому звертається до стратегії вивезення капіталу, в першу чергу до колоній і залежних територій (саме на цій підставі Ленін проголошує, що

вивезення капіталу, на відміну від вивезення товарів, набуває особливого значення в той час) [Sakellariopoulos, Sotiris, 2015, p. 91]. Услід за Гільфредінгом (та і Марксом; та і Гобсоном), Ленін стверджує, що політика імперіалізму державами здійснюється під тиском монополій, які зацікавлені у розподілі світу між собою задля забезпечення інвестицій свого фінансового капіталу, отримання максимального прибутку від них і взагалі знаходження шляхів для вивезення капіталу [Bennett, 2013, p. 3]. Відтак, у Леніна імперіалізм потребує створення ринку між метрополією й залежною територією для експорту капіталу в останню. При цьому ресурси держави-метрополії використовуються для забезпечення монопольних прав.

Гобсон, Ленін, як і решта представників першого етапу, досліджували імперіалізм колоніальний, тоді як постколоніальний імперіалізм був об'єктом для теорії залежності та світ-системного аналізу (які Саттон уже відносить до другого етапу). Зокрема, варто виділити Арігі та Аміна, які мають окремі тексти щодо проблематики імперіалізму, але зазначимо, що в них вони підсумовують тези, що напрацьовуються ще І. Валлерстайном [Osorio, 2020, p. 76]. Світ-системний аналіз переносить перспективу вивчення імперіалізму з національно-державного рівня на рівень глобальних систем [Chaudhry, 2015, p. 1]. Спільним для багатьох представників світ-системного аналізу є поділ глобальної системи на ядро, периферію та полу-периферію. Країни периферії спеціалізуються на постачанні сировини для країн ядра (та взагалі це країни, що змушені займатися низькокваліфікованим виробництвом); натомість країни ядра, які спеціалізуються на виробництві товарів, що потребують високої кваліфікації робочої сили, переробляють цю сировину у (вискокваліфікований) товар, який потім продають до периферії; таким чином, відбувається привласнення надлишкової вартості країнами ядра шляхом продажу переробленої сировини в країни, звідки ця сировина прийшла; полу-периферія ж виконує роль медіатора та посередника у цьому обороті [Chaudhry, 2015, p. 3].

Тобто, по-перше, задля створення надлишкової вартості (яку потім вони ж й привласнюють) країнам ядра потрібна периферія. Ба більше, як зазначає Арігі (продовжуючи думку ще Гобсона [Osorio, 2020, p. 76]), периферія потрібна як ринок збуту для надлишкової продукції, а відтак – для уникнення кризової ситуації недоспоживання. З цих причин ядро зацікавлене у підтриманні периферії тільки у статусі низькокваліфікованої робочої сили, тобто ядро блокує розвиток периферії (на це звертає увагу Арігі, але ще й Амін). Тобто, якщо трошки перефразувати, країни ядра намагаються утримати монополію на виробництво товарів, що потребують високої кваліфікації. Амін з огляду на це врешті констатує факт (економічної) експлуатації ядром периферії [Osorio, 2020, p. 79].

Відтак, імперіалізм постає як експлуатація ядром периферії шляхом реалізації надлишкової вартості, для чого й необхідна наявність спільного ринку, де буде здійснюватися обмін, в якому привілейоване (монопольне) положення врешті буде зайняте ядром. У зв'язку з цим варто згадати слова Валлерстайна про те, що у капіталізмі відбувається привласнення надлишкової вартості не тільки на рівні "власник-робітник", але і на рівні "країни ядра-країни периферії" – тобто на рівні усієї світ-системи [Chaudhry, 2015, p. 3].

Як зазначає Саттон, останній третій етап більш сконцентрований на ідеологічних аспектах імперіалізму [Sutton, 2013, p. 226], але *досліджує він ринкову ідеологію*, себто всі ті ж ринкові відносини, тільки на іншому рівні. Зокрема, до цього етапу Саттон відносить теорію Імперії Гардта та Негрі; хоча одразу варто підкреслити, що теорія Імперії та імперіалізм не є однаковими. Імперіалізм передбачає наявність метрополії/ядра, що здійснює експлуатацію колонії/периферії через прямий її контроль. На противагу цьому Імперія, по-перше, немає чіткого центру; Імперія постає лише як мережа виробництва, що об'єднує різні національні держави (хоча вони потім обмовляються, що існує домінуючий вузол виробництва). Імперія постає скоріше як аморфне юридично-правове утворення, що складається з норм, правових параметрів і юрисдикції загалом, що встановлюється між національними державами, які пов'язані між собою виробництвом [García, 2017, p. 3].

Імперія не займається жорсткою експлуатацією периферії, натомість спонукає її стати частиною глобальної економічної мережі, щоб насолоджуватися привілеями глобальної (Імперської) економіки. Тому основним методом Імперії постає не прямий контроль, але обіцянки економічного процвітання (на відміну від думки Аррігі та Аміна, Гардат та Негрі стверджують, що периферія буде демонструвати ознаки процвітання допоки є частиною Імперії [García, 2017, p. 6]) й на додачу тиск і примус до дотримання законів Імперії з боку військового апарату конкретних національних агентів Імперії [García, 2017, p. 4].

Якщо це коротко підсумовувати, тоді Імперія – це глобальний децентралізований ринок, що функціонує за чіткими нормативно-правовими нормами та який зацікавлений у включенні в себе якомога більшої кількості територій/учасників.

Тут варто додати, що, за словами Гардта та Негрі, Імперія, замість суворого управління конвеєром, переходить до управління інформацією задля відстеження етапу виробництва на глобальній виробничій лінії. Саме домінуючий вузол виробництва контролює потік інформації, який надається іншим учасникам мережі [García, 2017, p. 6]. Іншими словами, домінуючий вузол виробництва має монопольну владу на контроль інформації (що врешті надає перевагу домінуючому вузлу).

2. На нашу думку, це доводить, що різноманітні теорії імперіалізму так чи інакше передбачають наявність спільного ринку між панівною та залежною територією, у якому перевагу та привілеї, зокрема у вигляді монополії, отримує панівна територія.

Як зазначали дослідники першого етапу, імперії (довгого) 19 століття у практиці колонізації бачили спосіб монополізації певних ринків (колоній) та відмежування від них конкурентів. Натомість вже у 60-х роках 20 століття Валлерстайн заявить, що усі куточки світу сплелися в одну (світ-)систему (що стане ще очевидніше після розпаду Варшавського договору) і, від себе зазначимо, тепер спроби відмежувати чи виключити конкретний куточок світу від іншого – в економічному плані – є доволі наївними (неефективність санкцій проти Ірану чи Росії це демонструють). Тобто, якщо раніше привілеї на ринку, зокрема монопольні права, і можна було створити шляхом насильницького встановлення кордону та санкцій щодо участі в ньому, то зараз такі методи не можна вважати за ефективні. Актуальності набувають інші методи, і зокрема хотілося б показати актуальність лінгвістичного способу формування привілейованого становища на ринку тощо.

Для цього важливо визначити, що ринок не є просто попиту і пропозицією або ж "географічним" місцем для обміну тощо; *ринку* – це (зокрема) комунікативне явище, яке як мінімум передбачає можливість (по)розуміння між покупцем і продавцем. Ба більше, певні види товарів потребують від покупця *розуміння* тієї мови, якою "функціонує" товар¹.

Оскільки ринок є комунікативним простором, то спочатку потрібно проговорити очевидне: *мова постає як умова, що уможливорює обмін та навіть споживання*. Умовний мешканець України може споживати не тільки україномовні, але й ще російськомовні товари (як наслідок колонізації минулих століть); ще сюди можна додати й англійськомовні (як наслідок глобалізації). Може споживати, бо розуміє продавця цих товарів (тому, наприклад, може вести торги, обговорювати умови контракту купівлі-продажу тощо), але і тому, що розуміє самі товари (може зчитати їх, прочитати інструкцію тощо). В буквальному сенсі цих слів, знання мови дає можливість товару бути зрозумілим покупцеві.

З цієї очевидної тези можемо зробити вже більш не очевидні висновки. Зокрема, якщо мова є умовою для обміну та споживання, тоді витіснення якоїсь мови (з регіону, країни тощо) – це витіснення ще і товарів цієї мови. Бо витіснення мови призводить до неможливості обміну (покупець/продавець не може *встановити комунікацію* з іномовним

¹ Для дослідників імперіалізму першого етапу об'єктом інтересу була сталеливарна промисловість. Брус сталі, який продається з Британії хоч до Африки, хоч до Німеччини не вимагає знання англійської мови. Але, наприклад, програмне забезпечення вимагає, як і будь-який товар, що передбачає наявність інструкції (харчова продукція, побутова техніка тощо); особливо варто виділити товари культурної індустрії, а також можна згадати ще й сектор послуг (кол-центри тощо). Тому можемо констатувати, що комунікативний характер ринку не міг бути чітко зрозумілим для дослідників першого етапу, а міг бути побачений тільки на більш пізніх стадіях розвитку технологій і капіталізму.

покупцем/продавцем або з іномовним товаром). І, навпаки, розповсюдження мови – це можливість встановлення економічної комунікації, можливість зрозуміти товар тощо. Відповідно, мова здатна до створення або розширення вже наявних сфер впливу на ринку, маршрутів торгівлі, центрів тяжіння капіталу тощо через можливість встановлення комунікації.

Таким чином, *популяризація та експансія мови означає ще й нав'язування конкуренції* у випадку, коли одна мова – та її товари – проникають на території, на яких вже функціонує інша мова. Отже, *конкуренція капіталу має автоматично передбачати й мовну конкуренцію*, а переплетіння ринків ще й “переплетіння” мов (й навпаки).

Продемонструємо це на прикладі Британської Співдружності. Цю організацію часто критикують за доволі малу та скоріше символічну діяльність, зокрема за нездатність організувати усю плеяду членів організації для отримання економічного результату [Is the Commonwealth a plausible substitute for the EU?, 2018]. Але якась активна організація і не потрібна. Головною вимогою до членства в Британській Співдружності є формальне закріплення англійської мови на державному рівні (з чого автоматично слідує її вивчення у системі освіти). Тобто формується англійський ринок, на якому вільно можуть комунікувати продавець і покупець, вільно циркулювати англійські товари. Можна також згадати такі організації як USAid та UKAid Direct, які теж сприяють розповсюдженню англійської мови. Разом вони усі сприяють створенню *спільного комунікативного простору, що уможливило вільну циркуляцію ідеологій* (зокрема вільного ринку), культури (зокрема споживання певних товарів) й товарів. Такий комунікативний простір, завдяки цій вільній циркуляції, виступатиме як сфера впливу; також він буде центрувати простір (і не лише економічний) довкола native speakers відповідної мови та країни, якій належать права на цю мову (мається на увазі, що права, наприклад, на французьку мову належать Франції як “оригінальній” культурі/нації цієї мови; детальніше про це в іншій статті [Панов, 2021]).

Приклад Співдружності демонструє, що проекти lingua franca (так назвімо мови міжнародного спілкування) – зокрема англійська – мають своїм підґрунтям економічну логіку. Як ми вже зазначали, якщо за часів класичного імперіалізму 19 століття формування центрів тяжіння капіталу та сфер впливу передбачало силове нав'язування прямого контролю, то в нинішню епоху це багато в чому передбачає (а може і потребує?) позиціонування та просування мови саме як lingua franca. *Таке позиціонування забезпечує гнучке, всеосяжне та, найголовніше, м'яке проникнення мови у будь-який куточок світ-системи, що врешті виконує функцію підтримання та навіть укріплення й розширення сфер впливу і центрів тяжіння, створених ще колоніальними системами.* В цьому сенсі проекти lingua franca можна називати постімперськими або навіть неоімперськими. І цей проект перетворення мови експрополії на lingua franca ми можемо побачити не тільки на прикладі англійської, але також французької, російської тощо.

Ба більше, *спільний комунікативний простір, створений lingua franca чи будь-якою мовною експансією зокрема, уможливило глобальну інтерпеляцію товару до покупця*¹: товари “звертаються” до нас – через рекламу, маркетингові стратегії тощо – і намагаються продати не так самі себе, як ідеологію, образи, моду, що вибудовані довкола товару. Ми вже говорили про те, що мова дає змогу товару бути зрозумілим: товар “пояснює” себе не тільки інструкцією, як собою користуватися, але ще й ідеологією довкола себе – для кого цей товар, які цінності він пропонує тощо. А lingua franca дозволяє “пояснювати” це глобально, “звертаючись” до представників різних культур по всьому світу, отже й створювати глобальну ідеологію товару, глобальну потребу в ньому тощо.

Але не варто обмежуватися доволі очевидною констатацією мови як умови обміну та споживання. Ускладнимо це питання, звернувшись до Ж. Рансьєра. У “Незгоді” він виділяє дві комунікативні стратегії влади [Rancière, p. 77]. Перша стратегія – назвімо її стратегією включення – передбачає нав'язування мови влади завдяки позиціонуванню її як універсальної комунікативної системи; якщо простіше, владою встановлюється спільна

¹ Звичайно, ця інтерпеляція не обов'язково має відбуватися саме мовою та мовленням – вона може відбуватися, наприклад, візуально, – але найчастіше вона відбувається саме так.

мова з підкореними, що дозволяє звернутися до них зі словами: “ви прекрасно розумієте нас, наші накази, тому виконуйте їх”. Друга стратегія – яку назвимо стратегією виключення – навпаки, передбачає існування двох окремих комунікативних систем: однієї для влади, другої для підкорених. Ці системи майже не перетинаються, що дає змогу владі заявити: “ви все одно нас не зрозумієте, тому просто підкорюйтесь”.

Lingua franca може працювати у цих двох стратегіях одночасно. З одного боку, lingua franca уможливає розуміння наказу від влади, тобто *включає підкорених у відносини влади*; з іншого боку, lingua franca дозволяє *виключати підкорених* та формувати владу поза урахуванням їх інтересів.

Зокрема, необхідність lingua franca в глобальній економіці виключає з її управління неможливі верстви населення, які не мають змоги бути почутими (бо вони не знають lingua franca, а їх голос, що звучить локальною мовою, не є зрозумілим для Імперії як глобальної системи). Ба більше, низькокваліфіковану робочу силу вдається утримувати у низькокваліфікованому стані, бо без знання lingua franca їм блокуються можливості для навчання й отримання більш кваліфікованих професій (наприклад, для IT-сектору критично важливим аспектом є знання англійської). Врешті цими факторами уможливується економічна експлуатація периферії, про яку кажуть зокрема Аррігі та Амін, та монополія країн ядра на висококваліфіковану робочу силу; бо саме периферії характерна неможлива низькокваліфікована робоча сила.

Щоб навести приклад, як lingua franca працює стратегією включення, варто повернутися до теорії Імперії. Гарат та Негрі вказують, що вона діє шляхом контролю інформації (окремо згадаємо, що теорія Індустрії 4.0 теж вказує на цей момент). Щоб налагодити ефективну комунікацію та оперативний обмін інформацією, Імперія (як система) повинна мати одну спільну мову, яка власне і буде для неї за lingua franca. Перевагу в такій монолінгвальній системі отримують ті країни, для яких мова системи є рідною; якщо Імперія працює англійською, то перевагу отримують країни, що говорять англійською. Перевага у тому, що вони швидше можуть зчитувати сигнали системи, швидше реагувати на її хвилювання тощо, а це врешті допомагає їй отриманню економічної переваги (наприклад, швидше адаптувати ціни та виробництво під обставини).

Знання lingua franca Імперії надає змогу до зчитування потоків інформації та сигналів системи; таким чином, відбувається включення когось до ринку й взагалі переплетіння вузлів виробництва, тобто Імперського ринку. Але при цьому домінуючий вузол виробництва отримує змогу до відтворення логіки: “ви прекрасно розумієте нас, наші накази та сигнали системи, тому виконуйте їх/адаптуйтеся до них”. Таким чином, контроль інформації, який виконується домінуючим вузлом виробництва, здійснюється шляхом навчання мові чи допомогою в цьому (наприклад, інвестиціями чи проектами на кшталт тих такі USAid та UKAid Direct).

На останок звернемо увагу на долучення мов lingua franca до символічного капіталу. Як зазначав П. Бурдьє, символічний капітал функціонує як кредит (в широкому сенсі цього слова), що є механізмом, завдяки якому капітал йде до капіталу [Bourdieu, 1980, p. 215]. *Мова¹ здатна поставати таким кредитом*, бо вона здатна надавати цілий спектр можливостей для набуття різноманітних форм капіталу: як культурного і соціального, так й економічного. В рамках теми статті окремо зупинимося на економічному та підкреслимо, що мова надає можливості для економічних контактів, доступи до сфер впливу, центрів тяжіння капіталу тощо, тобто надає *перспективи для набуття економічного капіталу*. Ба більше, мови, що мають глобальний статус, на кшталт lingua franca, долучаються до символічного капіталу через *глобальну перспективу економічних контактів*, а цим формується ієрархія мов, в

¹ Якщо згадаємо Філіпсона, то він відокремлює мову в окремий лінгвістичний капітал [Phillipson, 2014]. Але, якщо ми мислимо в рамках структури Бурдьє, тоді потрібно казати про те, що мова є культурним капіталом, бо передбачає тривалий процес інкорпорування (embodiment).

якій локальні мови сильно програють у статусі та престижності глобальним; себто виникає ситуація лінгвістичного імперіалізму.

3. Підсумуємо. Метою статті було продемонструвати, як в різноманітних теоріях (економічного) імперіалізму передбачається здійснення мовної експансії, мовних стратегій тощо.

Задля цього ми розглянули (економічні) трактування імперіалізму. Гобсон та Ленін вбачали початок імперіалізму у русі капіталу, зокрема Ленін констатував, що імперіалізм є боротьбою капіталу на світовій арені. Як ми зазначили, *конкуренція капіталу повинна передбачати й конкуренцію лінгвістичну*. Це пов'язано з тим, що створення будь-яких ринково-економічних відносин так чи інакше потребує спільності мови, зокрема через необхідність порозуміння між продавцем і покупцем; *тобто мова є умовою, що уможливорює ринок*.

Валлерстайн проголосив злиття усіх куточків світу в одну світ-економіку, через що прямі методи контролю, характерні для імперіалізму 19 століття, вже не постають дієздатними (наприклад, силове встановлення монопольних привілеїв). Задля стабільної реалізації надлишкової вартості, задля забезпечення своїх інвестицій, капітал зацікавлений у створенні сфер впливу. *Мова здатна до формування цих сфер впливу, маршрутів торгівлі, центрів тяжіння капіталу* тощо. Саме тому проекти lingua franca є не (с)тільки проектами культурного характеру, але (ще й) економічного: бо їх мета – *створення спільного комунікативного простору, що уможливорює циркуляцію товарів*. Ба більше, доступ до вищезгаданих сфер впливу тощо сприяє формуванню престижності мов lingua franca, що формує мовну ієрархію, в якій глобальні мови отримують перевагу над локальними.

Щодо lingua franca, оскільки вона необхідна для роботи ринку, то вона постає *необхідним критерієм для отримання вищої кваліфікації*, а це вразі уможливорює експлуатацію низькокваліфікованих шарів населення, утримання їх у цьому низькокваліфікованому стані, бо вони не можуть собі дозволити її вивчення; а відтак уможливорює монополію ядра на висококваліфіковану робочу силу, яка взагалі може бути native speaker цієї lingua franca. Водночас lingua franca включає до ринку агентів, дає їм змогу зчитувати сигнали системи та реагувати на них, а це є важливою умовою та вимогою Імперії; але при цьому уможливорює вимогу зрозуміти та виконати наказ від панівного агента ринку (домінантного вузла виробництва, ядра, метрополії тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Панов В.Я. Право на корегування мови: влада native speaker над non-native speaker. *Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія "Філософія. Філософські Перипетії"*. 2021. Вип. 65. С. 40-48. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2021-65-5>

Bennett M. *Compare Hobson and Lenin's accounts of Imperialism*. 2013. URL: https://www.academia.edu/3024924/Compare_Hobson_and_Lenins_accounts_of_Imperialism (дата звернення: 20.03.2023)

Bourdieu P. *Le sens pratique*. Paris: Minuit, 1980. 480 p.

Chaudhry F. Wallerstein and the Political Economy of World Systems. *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism* / Immanuel Ness, Zak Cope (ed.); London, 2015. URL: https://www.academia.edu/34978810/Wallerstein_and_the_Political_Economy_of_World_Systems (дата звернення: 20.03.2023)

Garcia J. R. *Global Imperialism: reading Lenin against Hardt and Negri*. 2017. URL: https://www.academia.edu/31501443/GLOBAL_IMPERIALISM_READING_LENIN_AGAINST_HARDT_AND_NEGRI (дата звернення: 20.03.2023)

Is the Commonwealth a plausible substitute for the EU? *The Economist*. 2018. August. 12. URL: <https://www.economist.com/britain/2018/04/12/is-the-commonwealth-a-plausible-substitute-for-the-eu> (дата звернення: 20.03.2023)

O'Regan J. Capital and the Hegemony of English in a Capitalist World-System. *World Englishes: Ideologies Vol. II* / R. Rubdy, R. Tupas, M. Saraceni (Ed.). London: Bloomsbury, 2021. DOI:10.5040/9781350065871.0008

Osorio L. F. B. Wallerstein, Arrighi and Amin: Imperialism in Fordist capitalism. *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations*. Porto Alegre. 2020. №9, 18. P. 65-84.

Phillipson R. English, the lingua nullius of global hegemony. *The politics of multilingualism: Europeanisation, globalisation and linguistic governance* / Peter A. Kraus, François Grin (Ed.); Amsterdam: John Benjamins, 2014.

Rancière J. *La méésentente*. Paris: Éditions Galilée, 1995. 188 p.

Sakellariopoulos S., Sotiris P. From Territorial to Nonterritorial Capitalist Imperialism: Lenin and the Possibility of a Marxist Theory of Imperialism. *Rethinking Marxism. A Journal of Economics, Culture & Society*. 2015. № 27, 1. P. 85-106.

Sutton A. Towards an open Marxist theory of imperialism. *Capital & Class*. Ворик, 2013, № 37, 2. С. 217-237.

Панов Володимир Ярославович

аспірант, філософський факультет

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан СВОБОДИ, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: vovik.suis.fou@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8401-915X>

Стаття надійшла до редакції: 22.03.2023

Схвалено до друку: 25.05.2023

LANGUAGE EXPANSION AS A NECESSARY MEASURE FOR THE (ECONOMIC-)IMPERIALIST RELATIONS

Panov Volodymyr Ya.

PhD Student, Faculty of Philosophy

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Maidan Svobody, Kharkiv, Ukraine

E-mail: vovik.suis.fou@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8401-915X>

ABSTRACT

In this article, we try to show how language expansion, language strategies, etc. are envisaged in various theories of (economic) imperialism. In order to establish this, we turn to economic interpretations of imperialism, namely Hobson and Lenin, world-system analysis (Wallerstein, Amin, Arrighi) and the Empire theory of Hardt and Negri. By studying them, we singled out the key characteristics of imperialism that are found in most (economic) theories of imperialism, namely: (1) the creation of market relations (and the market in general) between the metropolis/core/imperial country and the colony/periphery/subjugated territory, (2) the presence of an advantage in this relations for the metropolis/core/imperial country, which is most often described as a monopoly position, (3) finally, often, but not always, the economic exploitation of the conquered territories is stated. We note that the market is (in particular) a communicative phenomenon, which at least involves the possibility of understanding between the buyer and the seller; thus, language appears as a condition that enables exchange and even consumption. We demonstrate that the popularization and expansion of the language also means the imposition of competition; therefore, capital competition should automatically imply language competition, and the intertwining of markets also the "intertwining" of languages (and vice versa). Using the example of the Commonwealth, we show how language is capable of forming spheres of influence and the centre of gravity of capital. With reference to Rancière, we note that lingua franca projects are capable of both inclusion in the economic system (regions, countries, etc.) and exclusion from it (poor stratas). Finally, we draw attention to the fact that language is capable of acting as cultural capital in Bourdieu's understanding, and therefore capable of being converted into economic capital.

Keywords: *imperialism, world-system analysis, Empire, language expansion, lingua franca, linguistic imperialism.*

REFERENCES

- Bennett, M. (2013). *Compare Hobson and Lenin's accounts of Imperialism*. Retrieved from: https://www.academia.edu/3024924/Compare_Hobson_and_Lenins_accounts_of_Imperialism
- Bourdieu, P. (1980). *Le sens pratique*. Paris, Minit. (In French)
- Chaudhry, F. (2015) Wallerstein and the Political Economy of World Systems. In Immanuel Ness & Zak Cope (ed.), *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism*. London, Retrieved from: https://www.academia.edu/34978810/Wallerstein_and_the_Political_Economy_of_World_Systems
- Garcia, J. R. (2017) *Global Imperialism: reading Linen against Hardt and Negri*. Retrieved from: https://www.academia.edu/31501443/GLOBAL_IMPERIALISM_READING_LENIN_AGAINST_HARDT_AND_NEGRI
- Is the Commonwealth a plausible substitute for the EU? (2018). *The Economist*. August, 12. Retrieved from: <https://www.economist.com/britain/2018/04/12/is-the-commonwealth-a-plausible-substitute-for-the-eu>
- O'Regan, J. (2021). Capital and the Hegemony of English in a Capitalist World-System. In R. Rubdy, R. Tupas, M. Saraceni (Ed.). *World Englishes: Ideologies* Vol. II. London: Bloomsbury. DOI:10.5040/9781350065871.0008
- Osorio, L. F. B. (2020) Wallerstein, Arrighi and Amin: Imperialism in Fordist capitalism. *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations*, 9, 18, 65-84.
- Panov, V. Ya. (2021) The Right to Language Correction: The Authority of Native Speaker Over Non-Native Speaker. 2021. *The Journal of V. N. Karazın Kharkiv National University, Series "Philosophy. Philosophical Peripeteias"*, 65, 40-48. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2021-65-5> (In Ukrainian).
- Phillipson, R. (2014) English, the lingua nullius of global hegemony. In Peter A. Kraus and François Grin (ed), *The politics of multilingualism: Europeanisation, globalisation and linguistic governance*. Amsterdam: John Benjamins.
- Rancière, J. (1995) *La mésentente*. Paris: Éditions Galilée. (In French)
- Sakellariopoulos, S., Sotiris P. (2015) From Territorial to Nonterritorial Capitalist Imperialism: Lenin and the Possibility of a Marxist Theory of Imperialism. *Rethinking Marxism. A Journal of Economics, Culture & Society*, 27, 1, 85-106.
- Sutton, A. (2013) Towards an open Marxist theory of imperialism. *Capital & Class*, 37, 2, 217-237.

Article arrived: 22.03.2023

Accepted: 25.05.2023